

Parsifal; de derde acte

Door Gustaaf Vossenaar

Parsifal is een bijna sacraal werk en het is niet verwonderlijk dat in de regie vaak religieuze symboliek wordt gebruikt om de opera ook visueel nog eens extra betekenis te geven. In 2016 deed Eric Laufenberg dat bij zijn *Parsifal* productie in Bayreuth door die te situeren in een klooster in het Midden-Oosten. Naast vooral symboliek afkomstig uit het Christendom, werd er ook gerefereerd naar het Jodendom en de Islam. Er zijn mensen die bezwaar hebben wanneer de nadruk wordt gelegd op een specifieke ideologie. Nietzsche was daar een van. Toch is het zeker in Wagner kringen inmiddels goed gebruik om rond Goede Vrijdag aandacht te schenken aan *Parsifal*. Niet verwonderlijk want Wagner geeft daar in zijn libretto alle aanleiding toe, hoewel zijn bedoelingen zeker niet ten faveure van het christendom waren.

Wagner typeerde *Parsifal* niet als opera of muziekdrama maar als een ‘Bühnenweihfestspiel’, vrij vertaald een ‘wijding van het toneel’. Toepasselijk, gegeven het feit dat het zijn laatste opera zou zijn waarbij hij stipuleerde dat het uitsluitend in Bayreuth uitgevoerd mocht worden.

Voor Marc Pantus was het in ieder geval een lang gekoesterde wens om met deze opera aan de slag te gaan. In Covid-jaar 2020 werd het idee geboren om de derde acte in de entourage van een kerk uit te gaan voeren. Diegene die zich om wat voor reden hebben laten weerhouden om niet naar deze voorstelling op locatie te gaan: jammer, ze hebben wat gemist.

Het idee voor het uitvoeren van de derde acte van *Parsifal* ontstond als gezegd in een periode dat Nederland in lock-down ging. Mede daarom werd gekozen voor een kleine bezetting met zes uitvoerenden. Drie zangers en drie instrumentalisten. Marc Pantus, initiatiefnemer en zelf zanger en regisseur, vroeg Hugo Bouma een bewerking te maken voor een kamerorkest met piano, synthesizer, harmonium, basgitaar en klokken. Zo ontstond een muzikaal werk dat qua instrumentatie voor de tijd waarin Richard Wagner leefde niet ongebruikelijk was. Voor het in huiselijke kring ten gehore brengen van zijn werk werd toen vaak de combinatie piano en harmonium gebruikt, alleen werd dit nu in verband met de grote te bespelen ruimte versterkt met synthesizer, klokken en basgitaar.

Marcel Reijans met helm (Parsifal) en Marc Pantus (hier in de rol van Gurnemanz) met Andrea Friggi op synthesizer en Dirk Luijmes achter het harmonium.

Het vinden van geschikte locaties bleek nog een hele klus. Oorspronkelijk zou deze acte rond Hemelvaart 2021 worden uitgevoerd in vier verschillende kerken door het land. Maar de cultuursector - door de overheid al vaak gezien als een broedplaats voor subversieve ideeën - werd net als de horeca ook als besmettingshaard gezien en moest lang gesloten blijven. Uiteindelijk was het in september nog mogelijk om in twee kerken deze acte uit te voeren; de Cenakelkerk in Heilig Landstichting (bij Nijmegen) en de Dominicuskerk in Amsterdam. Beide kerken hebben een interieur dat goed gebruikt kon worden om aan het slot van de acte de verlossing met belichting nog eens extra kracht bij te zetten.

De Cenakelkerk is een kerk midden in het groen. Je rijdt door een donker bos een heuvel op en dan doemt daar een oriëntaals aandoend gebouw op. Je weet niet goed waar je bent beland. Het gebouw is wit gepleisterd en heeft twee hoge, smalle torens met daartussen een enorme koepel. Van binnen is het een ronde ruimte met een duizelingwekkende hoeveelheid decoratieve muurschilderingen in opvallend heldere kleuren. Het zijn decoratieve motieven met elementen uit Bijbelse vertellingen.

De derde acte speelt zich af in een verzorgingshuis, symbolisch voor aftakeling en isolement. Het idee van verzorgingshuis is bij binnenkomst in de kerk al uitgewerkt wanneer een vrolijke verzorgster in wit uniform de QR-code en toegangskaarten controleert. Als je niet beter wist zou je meteen je vaccinatie kunnen krijgen. Het altaar doet dienst als de centrale huiskamer van het tehuis. In het begin is het toch even wennen omdat je je in de kerkbanken niet aan de indruk kunt onttrekken dat je in een kerk zit. Anders dan in een theater, waar met een leeg toneel een bepaalde omgeving kan worden gecreëerd, heb je hier de indruk dat er zo meteen een priester met misdienaars de hoek om komt. Of is het de katholieke opvoeding die mijn fantasie prikkelt?

De Cenakelkerk in Heilig Landstichting

In ieder geval is dit snel voorbij wanneer de eerste klanken van *Parsifal* klinken. Wat is het toch een prachtige muziek. Waar wij de uitvoeringen vooral kennen met een groot orkest waarin de instrumentatie vloeiend in elkaar mengt en overloopt, blijkt deze orkestratie waarin piano en harmonium de boventoon voeren uitstekend te werken. Juist nu de muziek met relatief zo weinig instrumenten wordt uitgevoerd, wordt de aandacht gevestigd op hoe stuwend de muziek in elkaar steekt en waarom deze acte zo blijft fascineren.

Maar een kerk is geen concertzaal en dat betekent dat de akoestiek mede afhankelijk is van waar je zit. Zeker in de Cenakelkerk met z'n stenen muren en hoge koepel maakt dat uit. Toch is dit effect van korte duur want het gehoor heeft zich snel ingesteld op die resonantie en voor je het weet ben je in de ban van deze uitvoering. De tenor Marcel Reijans (*Parsifal*) en Marc Pantus (in een dubbelrol als Gurnemanz en Amfortas) hebben goed op de betekenis van de tekst gestudeerd en zingen die vol overgave. De zang is overigens uitstekend en zeker voor Marc Pantus (als bas en bariton) is dat een knappe prestatie. Als Amfortas gezeten in een rolstoel, draagt Pantus een portret van zijn vader Titirel, in werkelijkheid het portret van de legendarische operazanger Hans Hotter.

Opnieuw Marc Pantus, nu als Amfortas, met het portret van Titurel en Merlijn Runia als Kundry op basgitaar

Het 'Mittag - Die Stund' is da' en het daaropvolgende 'Geleiten wir im bergenden Schrein' ende geeft ruimte aan Merlijn Runia om naast haar korte zangrol als Kundry, haar muzikale kwaliteiten op de basgitaar te vieren. Samen met het klokkenspel resulteert dat in een imponerende golf van geluid. Op zo'n moment mis je geen seconde een groot symfonieorkest.

Wanneer aan het slot de graal wordt onthuld en de Centanelkerk compleet uitgelicht is, wordt ook het publiek meegenomen in de verlossing. En dan sta je weer buiten tussen de hoge bomen vol in het blad en een volledige stilte om je heen. Mooier wordt het niet. Nou ja, misschien alleen als er een zwaan overvliegt.

Hans Hotter (1909 – 2003)

In de jaren '50 – '60 was Hans Hotter dé Wotan. Hij was met 1,93 buitengewoon lang en een imposante verschijning; een autoriteit van nature. Als bas-bariton zong hij meer dan 100 verschillende rollen in zijn carrière maar zijn rol als Wotan in de *Walküre*, was voor Wagner liefhebbers in die tijd ongeëvenaard.

Oorspronkelijk was het zijn intentie om koordirigent te worden maar zijn docent Matthäus Roehmer ontdekte zijn zangtalent. In 1930 kreeg hij zijn eerste rol als Spreker in *Die Zauberflöte*. Vanaf 1952 tot 1966 zong hij in Bayreuth vele rollen. In *Parsifal* begon hij in eerste instantie als bariton in de rol van Amfortas en stapte later als bas over naar de rol van Gurnemanz om uiteindelijk in een nog lager register de rol van Titurel te zingen.

Als anti-nazi weigerde hij in Bayreuth te zingen ten tijde van het Derde Rijk. Hitler had echter grammofoonplaten van hem in zijn privécollectie en toen hij in de denazificatie processen na de oorlog hierover werd ondervraagd antwoordde hij dat ook de Paus platen van hem in zijn collectie had.

In het boekje 'Great operatic disasters' van Hugh Vickers wordt een optreden van Hotter in Covent Garden aangehaald. Als Wotan in de *Walküre* moest hij zich gehaast verkleden om met een enorme cape weer het toneel op te stormen en te roepen 'Wo ist Brünnhild?'. Het publiek was geamuseerd omdat onzichtbaar voor hem, een uur lang er een pluizige, roze kleeerhanger achter zijn schouders uitstak.

Ernest Newman noteerde in een review dat Hotter de enige man ter wereld was die op het toneel het publiek werkelijk kon overtuigen dat hij God was.